

Autora

M. Àngels Viladot i Presas

Aspectes ideològics de la qüestió

Tot i les normatives existents a diferents països, i els criteris interns dels organismes competents en matèria lingüística, la tendència és representar el nom de les professions en masculí. Sembla, però, que aquesta preferència es fa més notòria quan es tracta de les professions superiors. S'argumenta que una de les raons principals rau en el fet que els homes han monopolitzat tradicionalment els llocs de comandament de la societat i com a conseqüència s'han identificat —i s'identifica encara avui— les professions superiors al masculí. La pràctica d'anomenar és una pràctica social i una activitat simbòlica reflex d'un ordre en el qual els homes van primer: vegem, per exemple, la col·locació de les paraules en expressions convencionals com *Adam i Eva*, *home i dona*, *marit i muller*, *nois i noies*, etc. (en anglès, *ladies and gentlemen*, i en castellà i català, *señoras y caballeros* i *senyores i senyors*, respectivament, són una excepció notable). Però els estereotips culturals van més enllà i s'apliquen en multiplicitat de situacions referides al llenguatge: per exemple, normalment no constitueix un insult dir a una dona que s'ha comportat com un home, mentre que sol ser-ho dir a un home que s'ha comportat com una dona. Ja que la paraula «dona» no està en igualtat de condicions amb la paraula «home», els termes referits a les dones han adquirit sovint connotacions pejoratives.

A primera vista el problema del gènere del nom de les professions pot semblar excessivament específic i sobretot secundari, però una anàlisi aprofundida ens posa de manifest el vessant lingüístic barrejat amb lligams ideològics. Tant és així que l'estudi d'aquesta particular situació, quan es tracten els temes relatius al llenguatge i gènere, constitueix un punt de partida important per comprendre alguns dels aspectes ideològics i de l'evolució de les actituds i els valors de la societat en la qual vivim.

El fet que en català i en castellà els noms que es refereixen a les dones siguin habitualment femenins i vagin freqüentment proveïts de marcadors propis (que sol ésser *-a*) ha suscitat una controvèrsia gens menys-

preable entre distints sectors de la societat que afecta sobretot les professions i els càrrecs tradicionalment desenvolupats per homes: què cal fer? Assegurar l'acord entre gènere gramatical i sexe biològic de manera que d'alguna forma se sobreentengui des del punt de vista lingüístic que un lloc donat està ocupat per una dona o un home (per exemple, *la presidenta*, *la cirurgiana*, *la psicòloga...*)?, o cal fer servir noms neutres com passa en determinades llengües per designar indiferentment l'un i l'altre sexe. La resposta no és unànime ni tan sols en el si del pensament feminista, atès que hi ha qui opina que la variació formal «marca» la dona, mentre que per altres l'ús del masculí per als dos sexes «l'oculta». Punts de vista diferents argumenten que si es considera que s'han d'emprendre canvis d'aquest tipus, haurien també d'afectar les professions o funcions acabades en *-a*; per tant, s'hauria de canviar la terminació quan és un home el que les exerceix (en castellà, per exemple, *ciclista*, *atleta*, *centinelo...*). També es diu que determinats noms femenins són marcats negativament: *mèdica* és vulgar i per altres pot significar la «dona del metge»; també, per exemple, *sargenta* sona a «dona manaire», etc.

Les solucions adoptades a diferents països

Davant d'aquest problema les solucions adoptades en diferents països han estat en funció de les característiques especials seves. Així, per exemple, en català, com en francès, es pot deduir de l'article o d'algun altre determinant si una paraula és de gènere masculí o femení. En canvi, hi ha altres llengües, com l'anglesa, on això no passa i són les mateixes paraules les que discriminen el sexe, ja que l'article sempre és el mateix. Aquest fet té molta incidència en alguns camps, com es va evidenciar als Estats Units, on el Departament de Treball i altres organismes del govern han dut a terme diversos intents per eliminar el llenguatge sexista en els documents: des de l'any 1975 s'han revisat els títols de gairebé 3.500 professions per tal que fossin sexual-

ment neutres; és a dir, s'han eliminat de la llengua les expressions discriminatòries, ja que s'havien trobat que en els anuncis d'ofertes de treball el fet de ser els noms dels oficis tan clarament diferenciats sexualment restava possibilitats a un o l'altre sexe segons el cas. Així, el mot *maid* per *house worker*, *salesman* per *sales agent*, *stewardess* (hostessa) i el seu corresponent masculí *steward* foren uniformats en *flight attendant* (l'ús britànic és més conservador, atès que les línies britàniques —en el moment d'escriure aquestes pàgines— i, en concret, la British Airways, mantenen les paraules tradicionals). A Dinamarca aquest fet va quedar, fins i tot, reflectit en una llei segons la qual els petits anuncis no podien indicar una diferència per l'un o l'altre sexe. I el govern australià disposa d'un lingüista que només es dedica a assessorar pel que fa a qüestions sexistes en les seves publicacions.

Tot i així, hi ha estudis que ens mostren que el biaix es manté també en l'ús dels termes suposadament neutres i que s'utilitzen de tal manera que perpetuen les desigualtats que els noms antics ja perpetuaven. Així, per exemple, és cert que s'ha canviat *chairman* (president) per *chairperson* fent èmfasi en *person* (persona) en lloc de *man* (home). Però resulta que sovint el terme neutre s'aplica incorrectament. En el cas que comentem s'hi afegeix normalment *Madam* davant, i s'obté la curiosa expressió *Madam chairperson!*: el nom torna a estar estigmatitzat. De manera que aquestes adaptacions que sorgeixen espontàniament dels àmbits socials més diversos porten que els governs es plantegin fins a quin punt les reformes introduïdes arriben a bon port.

La situació a Catalunya i Espanya

A Catalunya i Espanya, com és sabut, també s'han pres i se segueixen prenent determinades mesures, la majoria promogudes des de l'Institut Català de la Dona (amb l'orientació dels criteris interns de l'Institut d'Estudis Catalans) i per l'Instituto de la Mujer. Entre les mesures podem citar la substitució de *femella* i *hembra* per *dona* i *mujer* en l'apartat de formularis i documents que es refereixen al sexe de la persona, així com la introducció del femení en els títols universitaris fins no fa massa anys només formulats en masculí. Per cert que, aquesta mesura, fou determinada paral·lelament a la promoguda als Estats Units, però de ma-

nera contraposada: allí s'unifiquen els termes en un de comú; al nostre país es posa en circulació el femení. Sigui com sigui, el fet és que no es disposen d'estudis comparatius sistemàtics de l'ús i les tendències més actuals en diferents llengües en el camp del gènere dels noms de les professions, tot i que el danès i l'anglès (i l'anglès americà, com he dit) s'orienten cap a l'ús de formes no diferenciades; és a dir, cap a formes neutres, mentre que la tendència en rus, francès, castellà i català (entre altres llengües) és ressaltar que un lloc donat és ocupat per una dona. Al mateix temps, es constata que les feministes americanes i daneses donen suport a les formes neutres, i les feministes franceses i francoquebequeses aposten per la feminització de títols i dels noms de les matèries.

Aquest contrast s'explica per una diferència fonamental entre les estructures de les llengües en qüestió. En anglès i en danès, el gènere gramatical té un rol molt secundari. En francès, l'article definit, com també l'indefinit, té una forma masculina i una forma femenina. D'altra banda, els pronoms i els adjectius han de concordar en gènere amb els noms que acompanyen. En conseqüència, la congruència o la no congruència del gènere gramatical i del sexe biològic és inherent a la mateixa llengua.

Què hem de dir?: «El compositor catalana Sra. X»? «La compositor catalana Sra. X»? O bé «La compositora catalana Sra. X»? Què hem de dir: «El rector té la baixa per maternitat»?! La rector té la baixa per maternitat»?! O bé «La rectora té la baixa per maternitat»?! En el nostre context no sembla que hi hagi unanimitat de criteris respecte a substantius com, per exemple, *jutge*, tradicionalment invariables quant al gènere: es manté aquesta forma per als dos sexes, canviant només l'article i altres adjacents (*el jutge/la jutge*) o se la dota de terminació femenina (*el jutge/la jutgessa*)?

En general ens trobem davant dues postures extremes: en primer lloc, la resistència a la feminització dels noms de les professions recolza en el fet que els noms de les professions expressen una funció que resta invariable, independentment del sexe de la persona que l'ocupa. Per tant, es fa necessari conservar els noms tal qual sense canviar de gènere. Dins d'aquesta òptica, allò masculí té lloc de gènere neutre. Segons aquesta postura, el masculí neutralitza la diferència, en canvi el femení la subratlla. Tanmateix estudis realitzats a diversos països ens mostren que, en general, només

perdura la incidència del masculí quan es tracta de professions superiors, ben remunerades o prestigioses (*ministre, jutge...*); contràriament, el femení perdura en les ocupacions menys reconegudes (*obrera, venedora...*).

En segon lloc, les dones que reivindiquen la feminització dels noms de les professions volen desmarcar-se dels homes, afirmar-se en tant que dones, i aquest fet es planteja com una qüestió de respecte a elles mateixes. Des d'aquesta òptica, és important ressaltar que un lloc és ocupat per una dona. Si no és així, es poden produir construccions gramaticals anòmales, tal com he exposat més amunt, com és l'aparellament d'un substantiu masculí (el nom de la professió) amb determinants femenins (articles, participis, adjectius), que des d'un punt de vista gramatical poden ésser interpretades com a incorrectes.

En els temps de les sufragistes i fins ben entrada la segona onada del feminisme dels anys 70, la idea principal en relació amb els homes semblava que fos «tot el que tu pots fer, ho puc fer millor o tan bé com tu». Aquesta manera d'enfocar el canvi de situació de les dones en la societat es basava en l'estratègia de la competició social, en la qual ambdós grups pretenen assolir les mateixes fites utilitzant els mateixos mitjans. La creixent sofisticació dels moviments feministes, especialment tal com s'han desenvolupat en el decurs dels darrers trenta anys, desplaça l'èmfasi en la concepció d'una diferenciació *en* la igualtat. Aquesta postura del feminisme més actual no oblida, però, que les dones poden actuar tant o millor que els homes, encara que tot sovint siguin excloses com a conseqüència de la discriminació sexual i de les corresponents actituds públiques dominants, determinades en part per l'educació dels infants. L'estratègia de la diferenciació *en* la igualtat es justifica en la mesura que es demostra que en molts casos la «competició social» no aconsegueix els seus objectius: l'augment del nombre de dones en alguns treballs i professions ha comportat que l'estatus i el prestigi social d'aquestes professions disminuís. I pel que fa al tema que ens ocupa, el gènere del nom de les professions, aquesta és segurament la raó per la qual algunes de les poques dones que ocupen llocs de liderat o que assoleixen llocs de treball reservats als homes es mostrin contràries a la feminització del nom de les professions i del lloc de treball. Es comprèn, doncs, la tendència a guardar la forma mas-

culina que s'observa en les dones que ocupen llocs de nivell elevat: d'una banda, perquè la forma masculina s'associa als llocs superiors i, d'una altra banda, perquè s'identifica allò masculí al concepte de prestigi i de qualitat.

També les posicions refractàries a la feminització dels títols i llocs de treball es basen en el fet que el nom de les professions en femení pot tenir una dificultat variable. Això reforça la resistència —no només de posicions clarament contràries sinó també en general— a canviar alguns noms de professions en femení (*advocadessa, metgessa...*). No ens ha d'estranyar, doncs, que només s'hagi consolidat la forma femenina en els casos ja consagrats per l'ús (*directora, doctora...*). Això no obstant, hi ha professions en les quals encara sovint el determinant canvia en funció del gènere de la persona, però, en canvi, el substantiu sol mantenir-se en masculí (*una psicòleg*, en comptes d'*una psicòloga*; o bé *una biòleg* en comptes d'*una biòloga...*).

Conclusions

Després de tot el que he exposat crec que queda palès que no hi ha unificació de criteris respecte a la utilització d'un o altre gènere per designar el nom de les professions. Les actituds preses en diferents països estan relacionades amb dos aspectes fonamentals: l'estructura pròpia de la llengua i l'evolució social del país. Com que el coneixement humà ha estat construït generalment pels homes, i les dones s'han limitat a ser, fins fa poc temps, companyes silencioses, s'insisteix que les reformes lingüístiques són un mitjà poderós per accelerar el canvi d'actituds sexistes. L'estudi de les connexions entre llenguatge i gènere ha experimentat un creixement ingent en les darreres dècades, però, en el millor dels casos, es considera encara un tema per a dones i una àrea banal d'investigació que atrau molt poc els homes i les institucions dels governs. Però l'existència d'un llenguatge sexista no només és un problema lingüístic, sinó també social, i requereix canvis tant en la llengua com en la societat.

Personalment, penso que s'ha de feminitzar el nom de les professions, i per dues raons fonamentals: d'una banda, així ho requereix una correcta estructura gramatical (pot semblar una raó molt senzilla o simple, però crec que és perfectament vàlida). L'altra raó respon a aspectes d'actitud, en

el sentit que la designació d'una manera o d'una altra no tindria importància si no fos pel fet que la designació en masculí és fruit de la supremacia històrica dels homes. En aquest sentit, doncs, la correcta adequació de la llengua és un indicador més de l'evolució de la societat.

Bibliografia

BOEL, Elsa (1986). «La langue dechiree. Masculin, Feminine and Sex Roles». *Moderne Sprach*, 80, 4, 303-311.

DUARTE, Carles. (1986). «La discriminació per raó de sexe en el llenguatge administratiu» (I), (II) i (III). *Llengua i Administració*, núm. 21, 22 i 23. Generalitat de Catalunya.

GALINSKI, Christian; SCHMITZ, Klaus-Dirk, ed. (1996). *TKE'96. Terminology and knowledge. Engineering Proceedings of the Fourth International Congress, 26-28 August: Vienna*

GARCIA MESEGUER, Álvaro (1984). *Lenguaje y discriminación sexual*. 3a. ed. Editorial Montesinos (1a. ed. Cuadernos para el Diálogo, Colección Divulgación Universitaria, 1977).

GARCÍA MESEGUER, Álvaro (1994). *¿Es sexista la lengua española?*. Barcelona: Paidós.

Igualdad de sexos en el lenguaje. Consejo de Europa. Comisión de Terminología en el

Comité para la Igualdad entre Mujeres y Hombres, 1986.

LOZANO DOMINGO, Irene (1995). *Lenguaje femenino, lenguaje masculino*. Madrid: Minerva Ediciones.

MOLL, Aina (1985). «Informe de la Direcció General de Política Lingüística sobre l'expressió dels càrrecs de la Generalitat». *Llengua i Administració*, núm. 19. Generalitat de Catalunya

MOLL, Aina (1988). *Llengua i dona*. Ponència al I Congrés de la Dona a Catalunya (febrer de 1988). Generalitat de Catalunya.

Recomendaciones para el uso no sexista de la lengua. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1988. (Serie Coeducación)

ROMAINE, Suzanne (1996). *El lenguaje en la sociedad. Una introducción a la sociolingüística*. Barcelona: Ariel Lingüística.

TANNEN, Deborah (1990). *Tú no me entiendes*. Buenos Aires; Madrid: Javier Vergara Editor.

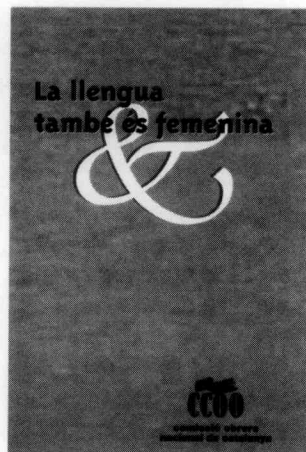
VILADOT, M. Àngels (1999). *Les dones en la política. Obrir camí i resistències al canvi*. Barcelona: Columna. (Col·lecció Assaig)

'La llengua també és femenina'

La Comissió Obrera Nacional de Catalunya acaba d'editar un opuscle amb el suggerent títol *La llengua també és femenina* en què fa propostes per evitar l'ús del llenguatge sexista. L'avantatge d'aquest fullet és que es publica després que moltes institucions hagin fet les seves propostes i, per tant, pot fer més èmfasi en casos pràctics en què s'observa més confusió. Els recursos es divideixen, doncs, en recursos de visibilitat i recursos d'evitació, que s'usaran a criteri de qui parla o de qui escriu, en funció de les circumstàncies. Entre els recursos de visibilitat hi ha l'ús del femení sempre que sabem que es tracta d'una dona, l'ús del parèntesi (h/d), dels exemples femenins i de la barra inclinada.

En aquest apartat també s'explica com coordinar masculí i femení sense omplir massa el text de parrelles. Els recursos d'evitació, d'altra banda, el que fan és esquivar la concreció del sexe de la persona o de les persones a les quals ens referim, però sempre evitant el masculí genèric

Aquest opuscle, i molts altres, editats anteriorment, recullen el testimoni de les *Recomanacions per a un ús no sexista del llenguatge*, publicades pel Centre Unesco de Catalunya l'any 1992. Aquest mateix any, la Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona de la Generalitat de Catalunya, amb la col·laboració de la Direcció General de Coordinació i Seguiment Sectorial i la Direcció

General de Política Lingüística, va editar l'opuscle *Indicacions per evitar la discriminació per raó de sexe en el llenguatge administratiu*.